

мову, культуру, Дніпро і нашу багатостраждальну й незрівняну Україну! Тільки треба бути сильними вірою, гартувати в собі дух.

Олесь Гончар, майже 50 років відстоював і словом, і ділом найсвятіше для українського народу: мову, літературу, духовність. Він став захисником моральних, історичних і культурних цінностей, без яких українці перетворилися б на середньостатистичне населення України. З усією силою свого мистецького генія й таланту піднімав найболючіші проблеми нашого непростого, сповненого драматизму національного буття, возвеличував найцінніші людські ідеали й принципи, збагачував нашу рідну мову, культуру і писемність. «Він — епоха в українській літературі, 50 літ сумлінно і строго служив їй, здавши в арсенал зброю, 50 літ тримав у руці перо, працюючи на благо рідної України, рідного народу... Він болів Україною, марив її незалежністю, багато зробив для неї як громадянин, публіцист. Згадаймо його статті, відозви, заклики. Він був надзвичайно відповідальним перед словом, перед часом, перед народом, перед історією» [7, с. 7], — так високо оцінив свого товариша по перу Ю. Мушкетик. І хоча ця півстолітня боротьба виснажила письменника вщент, проте одна його фраза «дякую Богові, що дав мені народитися українцем», написана за десять днів до смерті, доводить: іншій долі він собі не бажав. Тож будемо сподіватися, що публіцистична діяльність видатного митця ще буде високо оцінена нащадками, адже, на думку Анатолія Погрібного, «окрім усього там є програма дій, з чого починати відродження України» [8, с. 7].

1. Гончар Олесь. Щоденники. К., 2002. Т. 1. 2. Гончар Олесь. Щоденники. К., 2003. Т. 2. 3. Гончар Олесь. Щоденники. К., 2004. Т. 3. 606 с. 4. Гончар Олесь. Місто п'ятнадцяти віків // Київ 82. Літературно-художній та громадсько-політичний збірник. 1982. 5. Гончар О. Письменницькі роздуми. Літературно-критичні статті. К., 1980. 6. Зобенко М. Українське небо Олесь Гончара. Есеї, студії, полеміка. Львів, 2003. 7. Мушкетик Ю. Свято живого слова // Літературна Україна. 2005. 31 березня. 8. Погрібний А. Свято живого слова // Літературна країна. 2005. 31 березня. 9. Тронько П. Т., Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Тернистим шляхом до храму: О. Гончар в суспільно-політичному житті України 60 — 80 рр. XX століття: 3б. документів та матеріалів. К., 1999.

УДК 070(076)

І. М. Артамонова

ВЕРБАЛЬНИЙ ТА ІКОНІЧНИЙ КОМПЛЕКСИ ЯК ТЕКСТОСТВОРЮВАЛЬНІ ЧИННИКИ ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ

Кожне за типом друкване видання, сторінка як його невід'ємний конструктивний елемент — це цілісний комплекс з характерними взаємозумовленими семантичними та формальними ознаками, в якому ідеально-образне начало нерозривно пов'язане з матеріально-предметним. Цей діалектичний взаємозв'язок має глибинний і не завжди ясно алгоритмічний характер через велику ускладненість і багатоаспектність впливових структуро- та системостворювальних чинників.

The article investigates the periodic edition as the complex unity with the characteristic semantic and formal features in which the ideal and imaginative element is closely connected with the material and substantial one.

Друковане видання в його сучасному стані правомірно розглядати як результат складного та довготривалого процесу, відміченого не тільки розмірним еволюціонуванням, але й інколи вражаючими різкими якісними змінами. Кожне за типом друковане видання, сторінка як його невід'ємний конструктивний елемент — це цілісний комплекс з характерними взаємозумовленими семантичними та формальними ознаками, в якому ідеально-образне начало нерозривно пов'язане з матеріально-предметним [1]. Цей діалектичний взаємозв'язок має глибинний і не завжди ясно алгоритмічний характер через велику ускладненість і багатоаспектність впливових структуро- та системостворювальних чинників.

Найширше коло проблем співвідношення змістовних і формальних структур друкованого видання, представленого різноманітною газетною й журнальною продукцією, є темою цієї праці, а співвідношення вербальних і невербальних частин у тексті — об'єктом аналітичного дослідження.

Періодичне видання, яке існує в повсякденній практиці як конкретна річ, виключно глибоко інтегроване з явищами загального і нероздільного культурологічного розвитку. Кожне видання виражене конструктивно за допомогою різних формоутворювальних компонентів, які активно взаємодіють, — матеріал з його фактурними характеристиками, основні та додаткові засоби оформлення, письмовий текст і його зміст. Усе це в тій чи іншій мірі може скласти предметну галузь наукового дослідження [3, с.8]. Ми ж зосередимо свою увагу головним чином на тому, що має безпосереднє відношення до змістовно-формальних утворень.

Дані структури, хоча і з'єднані з різними сторонами навколишнього світу, усе ж таки досить замкнуті в собі, створюють своєрідний континуум, являють собою унікальний феномен: незважаючи на граничну гетерогенність (на шпальті сусідує різноманітний графічний матеріал, особливого звучання набуває кольористість, і все це резонує, породжуючи відповідну додаткову семантику) і на те, що елементи в більшості своїй різняться не тільки у конструктивному відношенні, але й взагалі за своєю психо-естетичною та фізичною природою (наприклад, письмовий знак і кольорова ілюстрація), тобто, незважаючи на всю явну, неприховану неоднорідність змістовно-формальних елементів, у виданні, як правило, не відбувається їх відторгнення одне від одного, розриву тканини загального тексту. Усі компоненти гармонізують у своїй єдності.

Темі інтегрованості всіх формоутворювальних елементів — вербальних і невербальних — друкованого видання, що без перебільшення можна розглядати як *punctum saliens* всієї теоретичної науки про нього, присвячено немало робіт різного профілю [6; 11; 1; 8, с.5,23; 2, с.121 — 123].

Показати та проаналізувати закономірності цього явища — основна мета статті. Досягти її можна вирішенням конкретних завдань, серед яких найважливішими є наступні. Передусім — розгляд місця ілюстративного комплексу як

складової єдиного тексту, яким є періодичне видання в цілому й окрема сторінка як складова частина; розв'язання комунікативної проблеми співвідношення вербального та іконічного матеріалу в тексті за різними принципами залежно від характеру заданої інформації чи їх референтної співвіднесеності тощо.

Напрацьований дослідниками філософсько-теоретичний, текстологічний, психо-естетичний, історичний і конкретно-описовий матеріал потребує подальшої класифікації та категоризації, обґрунтованих методів дослідження. Виходячи з того, що друковане видання — і сторінка як його частина — являє собою єдиний комплекс, його необхідно і сприймати відповідним чином — як цілісну організацію, єдиний текст, відтворений у результаті логічно детермінованого складання безлічі різних за типом знаків — символічних, іконічних, поданих у вигляді ілюстрацій, орнаментів, геометричних фігур тощо. Усі вони виконують загальну функцію — передають реципієнту візуальну інформацію, сприйняття якої породжує відповідні ідеї та почуття, що впливають на поведінку індивіда, прийняття ним тих чи інших рішень.

Новизною даного дослідження є підхід до друкованого періодичного видання як до єдиного тексту, який складається з різних відносно самостійних комплексів. Такий підхід дозволяє уникнути інтерпретації окремих формуювальних елементів як метафізично застиглих, розрізнених, існуючих ізольовано. Використання поняття єдиного тексту сприяє подоланню формальної дискретності, дає можливість зцементувати всі складові частини, звести їх, незважаючи на очевидний поліморфізм, в єдиний семантичний простір.

Друковане видання, як системне явище, бінарне — воно структуроване за допомогою вербального матеріалу, якому, хоча в ньому і превалює семантичний аспект, естетичний також іманентний, та невербального, візуально активного, в якому домінує зовнішній естетичний фактор, що зумовлює семантичне наповнення. В їхніх межах здійснюється і необхідний аксіологічний принцип — стосовно різних системних рівнів можна говорити про відповідну ієрархію цінностей. З точки зору семіотики іконічна мова принципово не відрізняється від вербальної: «...кожне створене безпосередньо людиною зображення абстрактне, тому що воно позначає виокремлені абстраговані людиною якості об'єкта. У цій своїй функції зображення не відрізняється від слова. Як слово, так і зображення можуть виражати поняття різних рівнів абстракції» [5, с.112].

Порушуючи питання про методологію вирішення поставлених завдань, слід підкреслити, що воно продиктовано намаганням подолати певну роз'єднаність окремих елементів періодичного видання в процесі його загального структуроутворення — насамперед розділення на вербальний і невербальний матеріал — та відтворити співвідношення змістовних і формальних структур з урахуванням особливостей соціальної й психо-естетичної природи даного об'єкта дослідження. У першу чергу необхідно виділити його своєрідний антропоцентризм. Друковане видання є штучним утворенням, створюється людиною і для людини. Воно, явище семіотичного характеру, виключно насичене символікою різного смислу, і людина, сама осми-

слено створюючи газету чи журнал, починає відчувати рідкісний інтенсивний вплив з їх же боку, ще більше поринає в багатий символами і міфами універсум [14, с. 39]. Друковане видання як продукт, що з'явився в умовах людської спільноти, стаючи її знаряддям, «створює індивідуальне життя» [16, с. 400].

Зображення і слова в полікодовому повідомленні не є сумою семіотичних знаків, їх значення інтегруються й утворюють складно побудований смисл. Текстуальний простір періодичного видання прагне до мінімальної ентропійності по всіх напрямках свого існування. Оскільки сприймання письмового тексту реалізується в межах традиційно усталеного візуального мислення, ілюстраційне відображення семантико-змістовних структур мусить не тільки відрізнитися певною ізоморфністю, але й укладатися у відповідне русло більш чи менш звичної формалізації. Інакше не уникнути хаотичності та роз'єднаності структуростворювальних елементів.

Рівень інтегрованості всіх зображальних засобів в єдиний текстуальний простір друкованого видання зазвичай вельми високий, хоча й може коливатися залежно від конкретних якісних характеристик: можливі збільшення в тексті загальної ентропії, порушення закону тотожності тощо.

З усіх зображальних засобів, які можуть бути представлені на друкованій сторінці, виключно глибоко співвіднесені зі змістовними та формальними аспектами інших текстостворювальних елементів саме ілюстрації, оскільки вони мають реалізувати насамперед функцію пояснення матеріалу, формалізованого певним чином. Найчастіше ілюстрації супроводжують письмовий текст, хоча можуть, у принципі, відноситися не тільки до вербалізованих комплексних систем. Більшість спеціалістів відводить ілюстрації роль однозначно допоміжного матеріалу, що супроводжує письмовий текст і слугує виключно для його доповнення через візуалізацію окремих тематичних і сюжетних напрямків [7, с. 5]. Висловлюються і заперечення проти того, щоб визнати ілюстраціями ті зображальні матеріали, які не розкривають текст, не допомагають читачам його зрозуміти [10, с. 35]. Оригінальну дефініцію намагається провести О. О. Сидоров, констатує, що ілюстрація — це «насамперед виявлення засобами зображальних мистецтв того, що через слово виявляється у друку та письмі» [11, с. 147 — 148]. Як би не було, ілюстрація ставиться нерідко у формальну залежність, що зумовлюється її функціональною природою. Проте ця залежність від семантики, наприклад, того ж письмового тексту, не є протиріччям екзистенційній самостійності та самодостатності ілюстрації. У даному випадку залежність ілюстрації має конкретний, окремий характер, за змістом вона реверсивна в процесі з'єднання з письмовим текстом. Відношення до нього проявляється не одразу, а тільки після прочитання та осмислення матеріалу, що складається з письмових знаків. Тобто кожна ілюстрація не просто наділена певною самостійністю — вона дійсно самостійна, у всякому разі у прагматичному та глибоко феноменологічному аспектах. Проте ця її самостійність, як і всіх інших текстостворювальних елементів, завжди буде обмеженою у функціональному плані: саме функція зобра-

жального матеріалу, що поданий як ілюстрація, у кожному випадку виявиться пояснювальною, а отже, у цьому сенсі допоміжною.

У всякому випадку зображальний матеріал інтегрований в єдине текстуальне утворення, адитивне за своєю феноменологічною природою, і так чи інакше доповнює складну знакову мозаїку друкованої сторінки. Тому тільки суто умовно можна визнати функціональну дихотомію: «знімок на сторінках преси виконує зазвичай дві функції — самостійного, оригінального твору... чи допоміжного елемента, який виконує ілюстративні задачі» [13, с. 44]. Адже якщо ми розглядаємо друковану сторінку як сукупне знакове утворення, тобто єдиний текст, реалізований з настановою на максимально можливе зниження рівня ентропійності, то мусимо визнати взаємозв'язок і взаємозалежність усіх системних утворень. Якщо ж яке-небудь з них виявиться включеним у загальну структуру безвідносно до характеру інших складових (а це може бути і зображувальний матеріал), то внаслідок збільшення ентропії структура загального тексту сторінки може виявитися повністю зруйнованою. Вона формується зовсім не довільно: у кожного друкованого видання, газети чи журналу, як «єдиного, цілісного організму, є свої закони, і тому ілюстрація існує у межах впливу загального естетичного плану — архітектоніки, і загального семантичного поля, пов'язана з «розміром і форматом сторінки, характером шрифту, обкладинкою, декоративним оформленням» [4, с. 69 — 70].

У практичному аспекті сполучення ілюстрації з іншими формоутворювальними елементами сторінки друкованого видання завжди вважалось важливою проблемою. Звертається увага на сполучення шпальтової ілюстрації з сусідньою сторінкою або як тонова ілюстрація гармонізує з рядками тексту тощо.

Протягом останніх п'ятдесяти років відношення журналістів до ілюстрації кардинально змінювалося майже тричі [1]. У 50-ті роки місцеві видання не мали технічної можливості оперативно робити кліше, а користувалися пластмасовими фотохроніки ТАРС на будь-яку тему. Тому ці фотографії являли собою самостійні зображальні матеріали — фотозамітки, але використовувалися оформлювачами як прикраси — центри зорового сприйняття, що привертала до себе увагу читача. Серед центральних радянських газет виділялись у цьому плані «Известия», «Комсомольская правда», «Правда».

У 60-ті роки, після Московського фестивалю молоді і студентів 1957 р., під час якого центральні та московські газети активно заповнювали свої сторінки знімками, розгорнулася боротьба тенденцій: ілюструвати чи не ілюструвати, а якщо так — то ілюстрація чи зображальний матеріал? У літературно-художніх журналах («Юность») 70-х років майже всі зображувальні матеріали можна розглядати як ілюстрації. Така ж картина спостерігалася у виробничих і технічних щомісячних журналах. У суспільно-політичних часописах («Огонек») співвідношення інше: до 70% фотографій і

малюнків — самостійні матеріали. У тижневиках газетного типу співвідношення самостійних зображувальних матеріалів та ілюстрацій було таким: перших — від 37 («За рубежом») і до 43% («Неделя»), других — відповідно, 63 і 57%. У «Літературній газеті» співвідношення було приблизно 50:50. У газетах більшість фотографій і малюнків були самостійними публікаціями: у «Комсомольской правде» вони склали понад 75%, в обласній газеті — приблизно 60, у районній — більше 80%. У ті роки навіть художня фотографія сприймалася насамперед як пляма, центр зорової уваги, а вже потім — як таке, що має якийсь зміст. Місцеві газети порівняно з 50—60-ми роками одержали можливість публікувати оперативні знімки в необмеженій кількості завдяки появі електронно-гравірувальних автоматів. У 80-ті роки в місцевих газетах з'являються знімки, які займають від третини до половини першої шпальти, як і в тижневиках. Видання характеризуються збільшеною ілюстрованістю першої шпальти, яка є візитною карткою видання. У цілому використання ілюстраційних комплексів у різних типах вітчизняних видань наближається до світових тенденцій.

Як показує аналіз видань, ілюстрацію і, відповідно, каузальність її явленості, необхідно розглядати в двох аспектах: в онтологічному — як сутнісне, пов'язане структурно з буттєвою сферою, та у гносеологічному — як інструмент пізнання, що реалізується завдяки включенню різних функціональних модальностей.

Усі системні комплекси на сторінці періодичного видання, відрізняючись відносною самостійністю, структурно пов'язані один з одним, у тій чи іншій мірі скорельовані та взаємно доповнюють один одного. Системні пласти, відтворюючи єдиний текст друкованої сторінки, у процесі сприйняття реципієнтом певним чином ієрархізуються в його свідомості. Так, У. Еко роль фотографії не зводить до простої ідентифікації, а підкреслює її здатність до участі в процесі формування суджень. Саме самостійна думка виходить на передній план [15, с. 99].

У процесі аналізу емпіричного матеріалу було встановлено різні кореляції між вербальною та зображальною частинами.

Відношення взаємодоповнення. Зображення зрозуміле без слів і може існувати самостійно. Вербальний коментар описує зображення, дублюючи його інформацію. Вербальному коментарю відводиться вторинна, додаткова функція.

Відношення взаємозалежності. Зображення залежить від вербального коментаря, який визначає його інтерпретацію. Без коментаря зміст зображення не зрозумілий і може бути перекручений. Вербальний коментар у даному випадку виконує первинну, основну функцію.

Крім того, кореляції між вербальним і зображувальним компонентами можуть залежати від *характеру інформації* — денотативної (д.) і конотативної (к.). Тут можна встановити чотири типи кореляції, аналізуючи емпіричний матеріал.

1. Зображення_д + Слово_д.

Зображення та вербальний коментар виражають денотативну інформацію. Цей тип кореляції притаманний інформаційному повідомленню.

2. Зображення_д + Слово_к.

Зображення виражає денотативну інформацію, вербальний коментар передає конотативну. Даний тип властивий ілюстративному повідомленню.

3. Зображення_к + Слово_д.

Зображення виражає конотативну інформацію, вербальний коментар — денотативну. Цей тип кореляції характерний для коментуючого повідомлення.

4. Зображення_к + Слово_к.

Зображення та вербальний коментар виражають конотативну інформацію. Даний тип кореляції спостерігається в символічному повідомленні.

У той час як у першому і другому типах кореляцій зображення домінує над словом, у третьому типі провідна роль належить слову. У четвертому типі кореляцій вербальний та зображальний компоненти рівноправні.

Зміст ілюстрації часто визначається змістом вербального тексту, але її природа більш багата та своєрідна й часто характеризується складнішим комплексом діючих чинників. Так впливає сукупність інших знакових систем, представлених на друкованій сторінці. Наприклад, на формування семантики одних ілюстрацій може впливати семантика інших.

У процесі свого становлення зображальний матеріал сприймає інтенсивний вплив зовнішніх факторів — він створюється у руслі стильової домінуючої тенденції даного часу, а також з урахуванням форм мислення, світогляду, аксіологічних принципів тощо. Вплив цих чинників може бути суттєвим і навіть в деяких випадках вирішальним. Так, фактор часу по відношенню до ілюстрації реалізується багатогранно, не є механічним одномірно-спрощеним, проявляється глибоко і дуже складно. З іншого боку, очевидним і багатоаспектним є вплив фактора простору як особливої форми існування багатьох об'єктів і процесів [9, с. 31]. Яскравою особливістю фотографічного зображення треба визнати також її відкритість впливу зовнішніх чинників. Наприклад, через півроку після Московського фестивалю молоді і студентів 1957 р. вийшла постанова ЦК КПРС, яка не дозволяла надмірного ілюстрування події, хоча захоплення ілюстраціями віддзеркалювало світові тенденції.

При ілюструванні може мати місце експресивність, витонченість, навіть загостреність. Виконати свою головну функцію, тобто що-небудь прояснити, показати, ілюстрація зможе лише у тому випадку, якщо виступить у ролі особливого знака — іконічного. Будучи явищем системним, водночас дуже індивідуалізованим, самодостатнім, іконічний знак реалізується в конкретних просторово-часових межах. Цим визначаються його психо-естетичний характер, смислова виразність. Практика дає можливість виявити такі типи кореляції між вербальною та іконічною частинами залежно від їх референтної співвіднесеності:

паралельну — зміст ілюстрації та вербальної частини повністю збігаються;

комплементарну — зміст іконічної та вербальної частин частково перекривають одна одну;

субститутивну — іконічна інформація заміщає вербальну;

інтерпретативну — між змістом вербальної та іконічної частин немає прямого зв'язку, що встановлюється на асоціативній основі.

Широке розуміння тексту при комунікативно-прагматичному підході, що поєднує в даному понятті всю сукупність вербальних і невербальних засобів, які утворюють текст як комунікативну одиницю і визначають його прагматику, допомагає нам у процесі пізнання складного механізму корелювання між найважливішими феноменами — формою та змістом, їх діалектичною взаємодією.

Усе це необхідно обов'язково враховувати при вирішенні практичних завдань, насамперед при ілюструванні періодичних видань.

1. Галкин С.И. Художественное конструирование газеты и журнала: Учеб. пособие. М., 2005. 2. Герчук Ю.Я. Художественная структура книги. М., 1984. 3. Каган М.С., Холостова Т.В. Культура — философия — искусство. М., 1988. 4. Калитина Н.Н. Графика как вид искусства // Искусство и зритель. Вып.1 / Науч.ред. М.С.Каган. Л., 1961. 5. Колеватов В.А. Социальная память и познание. М., 1984. 6. Куфаев М.Н. Проблемы философии книги. Книга в процессе общения. М., 2004. 7. Лебедев Г.Е. Русская книжная иллюстрация XIX в. М., 1952. 8. Ляхов В.Н. Теоретические проблемы искусства книги: Автореф. докт. дис... М., 1973. 9. Марковский Я.Э. Законы языка фотографии. М., 1988. 10. Розов Н.Н. Русская рукописная книга: Этюды и характеристики. Л., 1971. 11. Сидоров А.А. Искусство книги. М., 1979. 12. Табашников И.Н. Графический мир газеты // Журналист. 1975. №6. 13. Чудаков Г. Фотография в прессе: содержание, форма, жанровая структура // Советское фото. 1982. №10. С. 44. 14. Cassirer E. Was ist der Mensch?: Versuch einen Philosophie der menschlichen Kultur. Stuttgart, 1960. 15. Eco U. Sette anni di Desiderio. Milano, 1986. 16. Greenberg J.R., Mitchell S.A. Object Relations in Psychoanalytic Theory. Cambridge (mass). London, 1983.

УДК 070. 41

Т. В. Глушкова

РЕДАГУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ІДІОСТИЛЮ ГАЗЕТИ

У статті розглядається редагування як інтегруючий чинник формування ідіостилю газети.

Editing As Integrated Means of Forming Newspaper's idiostyle is examined.

Сучасні підходи до журналістського матеріалу, до функціонування видання в інформаційному просторі залежать від специфіки розвитку системи ЗМІ в Україні та й у світі загалом. Адже зараз спостерігаємо інформаційний вибух, коли кількість видань невинно зростає, тексти, які вони продукують, мають в